

De Reformatie

Kerk in beweging

1. Leerplandoelen SO II. 4A. 1

1. De leerlingen laten zien waarom een hervorming van de kerk zich aan het einde van de middeleeuwen opdroeg.
2. De leerlingen verwoorden welke kritiek John Wycliffe en Jan Hus hadden op de paus en de kerk van hun tijd.
3. De leerlingen beschrijven enkele historische ontwikkelingen die bijgedragen hebben tot de Reformatie.
4. De leerlingen leggen uit waarom Luther geen rust kon vinden in de rooms-katholieke genadeleer.
5. De leerlingen beschrijven een belangrijk verschil in levens- en geloofshouding tussen de middeleeuwse mens en de mens in de renaissance.
6. De leerlingen leggen uit dat Luther ontdekt dat de mens door geloof gerechtvaardigd wordt, niet door werken.
7. De leerlingen bespreken de kritiek van Luther op de kerkelijke praktijken.
8. De leerlingen beschrijven het verloop van de hervorming in Duitsland.
9. De leerlingen geven de belangrijkste kenmerken van het streven naar een Bijbelse kerk bij zowel de voorlopers van de hervorming als bij de hervormers zelf.
10. De leerlingen geven de belangrijkste verschillen tussen rooms-katholicisme en protestantisme weer.
11. De leerlingen geven weer wat de Reformatie ons in de tegenwoordige tijd te zeggen heeft.
12. De leerlingen bespreken de persoon en het werk van Erasmus en laten zien in welke zin het humanisme en de hervorming overeenkwamen en verschilden.
13. De leerlingen leggen uit waarom de hervormers belang hechtten aan de vertaling en verspreiding van de Bijbel in de volkstalen.
14. De leerlingen bespreken het werk van Bijbelvertalers en Bijbelgenootschappen en geven het belang hiervan weer.

2. Schema en toelichting

leefwereld	leerinhoud	attitude
Godsbeeld van de leerling Problemen en meningsverschillen in de kerk.	ontstaan protestantisme John Wycliffe Johannes Hus Maarten Luther Desiderius Erasmus Bijbelvertalingen	waardering voor de eigen achtergrond genuanceerd spreken over anderen kunnen omgaan met verschil dankbaarheid voor de Bijbel in de eigen taal

Toelichting

In deze periode maken de leerlingen kennis met de Reformatie. De aanleiding voor de hervorming wordt besproken, waarbij ook ingegaan wordt op enkele belangrijke voorlopers en de gelijktijdige stroming van het humanisme. Centraal staat de levensgeschiedenis en het werk van Maarten Luther. De protestantse kerken in al hun verscheidenheid hebben hun gemeenschappelijke oorsprong in de opvattingen die hij verdedigde. Het is belangrijk dat leerlingen zich bewust worden van deze achtergrond. Grondslag voor de hervorming is de Bijbel: we besteden aandacht aan het belangrijke werk van de vertaling en verspreiding van de Bijbel in onze tijd.

3. Invulling

Week 1: John Wycliffe en Jan Hus

DS 1-2

In deze eerste week is het de bedoeling dat de leerlingen kennis maken met enkele voorlopers van de Reformatie. We geven aan dat het vanuit ons perspectief voorlopers zijn, maar dat deze mensen zelf zich dat uiteraard niet bewust waren.

Tijdens de middeleeuwen groeit de kerk uit tot een machtskerk voor wie het navolgen van Jezus op de tweede plaats komt. De paus is meer bezig om zijn positie tegenover de andere bisschoppen te verstevigen en zijn macht over de vorsten te doen gelden dan met het welzijn van de gelovigen.

Maar hij is niet de enige die het aanzien van de kerk naar beneden haalt. Een groot deel van de geestelijkheid doet hieraan mee. Over wat er zich binnen de muren van sommige kloosters

afspeelt, doen de wildste verhalen de ronde. Kerkelijke ambten zijn voor geld te koop, evenals het eeuwige leven. Steeds vaker wordt er geroepen om een hervorming.

De vraag kan gesteld worden of een enkeling of een kleine groep mensen het verschil kan uitmaken. Zouden één of enkele leerlingen bijvoorbeeld het onderwijssysteem kunnen veranderen? Het lijkt onwaarschijnlijk, maar toch kunnen er veranderingen komen wanneer het bestaande niet meer aan actuele noden voldoet. Door de veranderingen die zich in de late middeleeuwen voordoen, zoals een herleving van de wetenschap en de toename van de macht van de koningen, ontstaat ook de roep om vernieuwing in de kerk. Gelovigen die zich niet willen vereenzelvigen met de machtskerk, treden naar voren om te protesteren.

In Engeland neemt John Wycliffe (±1324-1384), theoloog en filosoof aan de universiteit van Oxford, aanstoot aan het uitbuitingssysteem van de pauselijke belastingen. Hij bepleit de terugkeer naar het evangelisch ideaal van een arme en sobere kerk. Deze terugkeer naar het evangelie wordt voor hem de toetssteen van heel het kerkelijk leven. Zo wijst hij de verering van heiligen en de transsubstantiatieleer af. Zijn volgelingen vertalen de Bijbel in de volkstaal en verspreiden hem.

Zijn onderwijs beperkt zich niet alleen tot Engeland, maar bereikt door de uitwisseling tussen de universiteiten in Europa ook de universiteit van Praag. Daar wordt het verlangen naar een arme en evangelische kerk overgenomen door Johannes (Jan) Hus (±1373-1415), een priester die een groot deel van zijn loopbaan doorbrengt als docent aan deze universiteit. Wegens het prediken in de volkstaal en zijn kritiek op de hiërarchie wordt hij op het Concilie van Konstanz als ketter aangeklaagd en verbrand.

Suggesties:

- De leerlingen op internet de belangrijkste gegevens over het leven van Wycliffe en Hus laten opzoeken.
- De leerlingen op een kaart van Europa laten aanduiden waar beide mannen werkzaam waren.
- De leerlingen een tekst geven in een taal die ze niet kennen. Hun vragen om de tekst te vertalen zonder gebruik te maken van hulpmiddelen. Welke woorden denken ze te herkennen? Is deze oefening gemakkelijk, moeilijk?
- Met de leerlingen een gesprek voeren over het belang van het kunnen beluisteren van een preek in je moedertaal.
- Bespreken welke kritiek Wycliffe en Hus hadden op de kerk.
- Beide hervormers leverden kritiek op de wantoestanden van de kerk in hun tijd. Welke gevolgen had dit voor hen persoonlijk?
- Leven en werk bekijken van Hus via www.beeldfigurenchristendom.nl.
- Fragment (6'06'') over Hus bekijken van aflevering 7 *Het geloof alleen – toekomst door herbronning* van 2000 jaar christendom.

Week 2 –4: Maarten Luther

DS 3 –10

Het is belangrijk dat de leerlingen beseffen dat tijdens de overgang van de middeleeuwen naar de nieuwe tijd het mensbeeld ingrijpend verandert. Renaissance en humanisme plaatsen de mens in het middelpunt. De mens wordt zich opnieuw bewust van zijn vermogen om zelfstandig te denken.

Maarten Luther groeit op in de late middeleeuwen. Deze periode wordt gekenmerkt door honger, armoede, uitbuiting, oorlog en ziekten zoals de pest. Daarbij wordt God door de geestelijken voorgesteld als een strenge God, die elke vorm van zonde zwaar bestraft. Maarten wordt streng gelovig opgevoed. Zijn vader, een boerenzoon die zich heeft weten op te werken tot middenstander, heeft hoge verwachtingen voor zijn zoon. Hij zou rechten moeten studeren. Maarten begint aan deze studie maar al na enkele maanden geeft hij deze op en gaat naar het klooster. Hij hoopt hier antwoorden te vinden in zijn zoektocht naar een genadig God. Aanvankelijk kan hij ook in het klooster geen rust vinden tot hij Romeinen 1: 16 -17 ontdekt: de mens wordt gerechtvaardigd uit geloof alleen.

Luther geeft zijn nieuwe inzichten door aan zijn studenten. Wanneer hij kritiek levert op de verkoop van de aflaten en zijn pastorale bezorgdheid uit, reageert de kerk. De kerk probeert Luther ertoe aan te zetten om zijn stellingen te herroepen. Hij weigert en daardoor wordt hij in de ban geslagen. Luther krijgt bescherming van onder andere Frederik de Wijze waardoor hij niet op de brandstapel komt. Terwijl Luther daarna in de Wartburg aan de vertaling van het Nieuwe Testament werkt, radicaliseren volgelingen van Luther enkele van zijn opvattingen. Alhoewel hij zelf probeert om een gematigde lijn te volgen, kan dat de Boerenoorlog niet voorkomen. Nu paus en bisschoppen zijn voorstellen niet steunen, roept Luther de Duitse adel op om de hervorming van de kerk ter hand te nemen. Ondertussen blijft hij aandringen op veranderingen binnen de kerk zelf.

In deze weken bespreken we met de leerlingen ook de belangrijkste verschillen tussen de rooms-katholieke kerk en de protestants-evangelische kerken in onze tijd. Belangrijk is om aan te geven dat de Reformatie (mede?) aan de basis ligt van hun eigen achtergrond.

Suggesties

- Het leven van Luther bespreken aan de hand van de film *Luther*. Zie hiervoor <http://www.film-en-geschiedenis.ugent.be>. De filmbespreking op deze site geeft aan welke fragmenten gekozen kunnen worden bij welke invalshoek.
- Aflevering 7 *Het geloof alleen – toekomst door herbronning van 2000 jaar christendom* bekijken.
- Enkele citaten van de redevoering van Luther op de rijksdag te Worms bespreken. (Zie Info 1)
- Gravure van de Reformatie bespreken (Zie Info 2).
- De leerlingen het voorblad van de krant van 1 november 1517 laten maken (www.zelfkrantmaken.be).
- Uitleggen vanwaar de naam protestanten komt.
- Een digitale Lutherwandeling (www.meetingpoint.org → werk) maken.
- Rom. 1: 16, 17 lezen en bespreken.
- Enkele stellingen van Luther bespreken (Zie *Christendom – wegen van navolging*, p. 49)

- Het begrip *genade* bespreken aan de hand van een kritische evaluatie van de afbeeldingen in kinderbijbels bij Lk. 15:11-24 (Zie tienerwerkmap van de HGJB).
- Een tekening van Lucas Cranach de Oude, *Wet en Gratie*, 1530 analyseren en daarbij zoeken naar elementen van de Reformatie. (zie Info 3 en http://vpkb.be/images/uploads/Cranach_VPKB-Web_okt_2010-2.pdf)
- Bespreek een deel van het artikel *Luther was multimediegeek*. (Zie Info 4).
- Leven en werk bekijken van Luther via www.beeldfigurenchristendom.nl.
- Weergave van het leven van Luther en het ontstaan van de Reformatie bij www.beeldbijbel.nl/strips/luther/start.php met de leerlingen evalueren.
- Uitleggen hoe de praktijk van de aflaten ontstaan en gegroeid is.
- Het belang van de uitvinding van de boekdrukkunst bij de verspreiding van de ideeën van de hervormers bespreken.

Week 5 : Erasmus

DS 12

Erasmus is een priester en één van de belangrijkste humanisten in zijn tijd. Het kloosterleven met zijn strenge regels is niets voor hem. Hij vindt dat het christendom menselijker moet worden. Hij reist als geleerde door Europa en verdient geld met het schrijven van Latijnse teksten. Als eerste gaat hij op een humanistische, kritische manier aan de slag met christelijke teksten. Hij wil de Bijbel kunnen lezen in de taal waarin hij geschreven is, namelijk het Grieks. Hij is ervan overtuigd dat de Vulgaat niet goed vertaald is. Hij brengt een nieuw Grieks Nieuw Testament uit en vertaalt het in het Latijn om het verschil met de Vulgaat aan te tonen. Hij vindt dat iedereen de Bijbel moet kunnen lezen. Erasmus heeft net als Luther kritiek op de kerkelijke praktijk en pleit voor een herbronning van de christelijke traditie. In onze tijd verstaan we onder humanisme iets anders. Het betreft de levensbeschouwing die de menselijke waardigheid als levensdoel stelt zonder rekening te houden met het bestaan van God.

Suggesties

- De lln werken één van de twee volgende opdrachten uit met behulp van de volgende websites.
 - <http://www.erasmus.org/>
 - <http://www.ciger.be/erasmus/>
 - <http://www.historyguide.org/intellect/erasmus.html>
 - <http://www.greatsite.com/timeline-english-bible-history/erasmus.html>
 - <http://nl.wikipedia.org/wiki/Erasmus>
 - <http://www.bibliotheek.rotterdam.nl/erasmus/erasmus.html>
- Erasmus is de motor van het humanisme. Hij zei: ‘Geleerd word je door veel met geleerden om te gaan, door nederig en vol eerbied naar geleerden te luisteren, door het werk der geleerden aandachtig te lezen en ijverig te bestuderen, kortom door nooit van jezelf te denken dat je een geleerde bent’.
Laat de leerlingen onderzoeken wat dit humanisme inhield en welke impulsen Erasmus deze beweging gegeven heeft.
Ook zei hij: ‘Een simpel oog ziet niets anders dan de glorie van Christus’.
Laat de leerlingen onderzoeken hoe Erasmus denkt over geloven en wat volgens hem de kern van het geloof moet zijn.

- Leven en werk bekijken van Erasmus via www.beeldfigurenchristendom.nl.
- Uitstap maken naar het Erasmushuis te Anderlecht (<http://www.erasmushouse.museum/Public/>).
- Een citaat uit 'De lof der zothed' bespreken.
- Het humanisme uit de tijd van Erasmus vergelijken met het humanisme in onze tijd.

Week 6: Bijbelvertalingen

DS 13 – 14

De hervormers die tijdens deze periode aan bod komen spelen allen een belangrijke rol in het vertalen van de Bijbel in hun moedertaal en in de ontwikkeling van deze taal. De uitvinding van de boekdrukkunst is een zegen voor de verspreiding van de ideeën van de hervormers, maar ook voor de verspreiding van de Bijbel in de eigen moedertaal.

Het hebben van een Bijbel is in onze Westerse wereld heel normaal. Toch is dit niet altijd zo geweest. Zelfs bij aanvang van de Reformatie kan de gewone man zich geen Bijbel veroorloven. Het is pas dankzij het grote verlangen van Mary Jones naar een Bijbel dat men is gaan inzien dat Bijbels goedkoper moeten worden en in grotere oplagen beschikbaar.

De leerlingen zullen het heel normaal vinden dat ze een Bijbel hebben die in hun moedertaal geschreven is. Het is goed om hen er op te wijzen dat ook in onze huidige tijd nog niet iedereen over een dergelijke Bijbel kan beschikken. Gelukkig bestaan er de Bijbelgenootschappen en een organisatie zoals de Wycliffe Bijbelvertalers, genoemd naar de hervormer, die tot doel hebben de talen die nog niet op schrift staan op schrift te zetten, zodat uiteindelijk ooit iedereen over een Bijbel in zijn moedertaal zal kunnen beschikken.

Suggesties

- Met de leerlingen de verschillende stappen bespreken vooraleer een taal op schrift staat.
- Probeer de leerlingen een Bijbelgedeelte in het Duits te laten lezen. Wanneer er nog geen Bijbelvertaling in het Nederlands zou bestaan, zou dat voor de Wycliffe Bijbelvertalers helemaal geen prioriteit hebben. Het Duits en Nederlands zijn te zeer verwant.
- Een fragment bekijken van de DVD *Een Woord voor de wereld* van de Wycliffe Bijbelvertalers.
- Een fragment bekijken van de DVD *Licht in de Jungle* (een korte film over de Folopamensen in Papoea-Nieuw-Guinea) van de Wycliffe Bijbelvertalers.
- Met de leerlingen het belang bespreken om te kunnen beschikken over een Bijbel in de eigen taal.
- Het verhaal van Mary Jones en het ontstaan van het Brits Bijbelgenootschap vertellen.
- Kort spel *Ik kan lezen*. Zie www.wycliffe.nl.
- Leerlingen laten opzoeken hoeveel talen er zijn er in de wereld, ook hoeveel vertalingen van de Bijbel of het Nieuwe Testament.
- Bespreken van het leven van William Tyndale. (Zie Info 6)

4. Didactisch materiaal en bronnen

C.Jongeneelen ea, *Christendom – wegen van navolging*, Baarn 2004, Hfdst. 3 'Reformatie en renovatie'

Bijbel als Basis 3 vmbo-t/havo/vwo leerwerkboek ISBN 9789006484687 (verschijnt in augustus 2012).

R.H. MATZKEN, B.J.E. VAN NOORT, *Bijbel in de basis*, deel 4a, 2003, hfdst. III, 1: Recht voor de Romeinen, pp. 61-68

R.H. MATZKEN, B.J.E. VAN NOORT, *Bijbel in de basis*, deel 4b, 1999, hfdst. 3: De katholieke christelijke kerk, pp. 139-148

Martin Luther, zijn leven en werk 1 en 2, Manfred Tekla vertaald door Martin L. van Wijngaarden te bestellen bij: Boekhandel De Pelgrim – IJsselmuiden, Dorpsweg 75, NL-8271 BK IJsselmuiden, telefoon: 0383333888, fax: 0383333889, info@depelgrim.nl. Zie ook http://www.pkn.nl/site/uploadedDocs/ELK_03_2005.pdf

DVD *Luther*, De verfilmde biografie

DVD 2, *Tweeduizend jaar christendom*, Aflevering 7 Het geloof alleen – toekomst door herbronning

DVD *Een Woord voor de wereld*, te bestellen bij Wycliffe Bijbelvertalers, www.wycliffe.nl
HGJB Tienerwerk, 1. Wat geloof ik? b. Genade is een feest
youtube-videokanaal (PEGOVIDEO) met diverse film/video-fragmenten

N.K. VAN DEN AKKER en P.J.A. NISSEN, *Wegen en dwarswegen*, Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen, 2007, pp. 147-162

T. DOWLEY, *Christenen door de eeuwen heen*, hfdst. 8: Hervormingen

Luther was multimediegeek, www.knack.be 11 januari 2012

Lespakket William Tyndale (info bij handreikingen op de pego-site)

www.kinderpleinen.nl → Luther

Meneer wat is het verschil tussen katholieken en protestanten? (PEGO-site)

Bijdrage *Hoofdfeiten rond Martin Luther* van D. Würsten op www.klascement.be

Kerkgeschiedenis van de Reformatie. (PEGO-site)

<http://users.skynet.be/historia/#Maarten>

www.luther.de

www.wycliffe.nl

Info 1: Luther op de rijksdag in Worms

Ingekorte versie van de redevoering van Martin Luther (1483-1546), gehouden op de Rijksdag te Worms (18 april 1521)

[wat voorafging]

- 15 juni 1520. De bul 'Exsurge Domine' brandmerkt 41 uitspraken van Luther als ketters. Luther moest ze binnen 60 dagen herroepen
- 10 december 1520. Luther verbrandt openlijk de bul tesamen met het pauselijk wetboek.
- 3 januari 1521. De paus doet Luther in de ban. Normaliter volgt nu een bekrachtiging met de rijksban. Keizer Karel V moest echter rekening houden met de keurvorst Frederik van Sachsen, die Luther gunstig gezind was. Daarom stond hij Luther een vrij verhoor toe op de rijksdag, die in het voorjaar te Worms plaatsvond. Luther kreeg een vrijgeleide en begaf zich naar Worms.
- 17 april 1521. De zaak 'Luther' staat op 'de rol'. Hij verschijnt voor de keizer en is erg nerveus. Op de vraag of de ter discussie staande boeken van hem zijn, antwoordt hij bevestigend, maar op de tweede vraag (herroep je jouw boeken) klapt hij dicht en begint de stotteren. Hij vraagt bedenktijd. Hij realiseert zich zeer goed wat er op het spel staat. Hij krijgt één dag uitstel.
- 18 april 1521. Luther verschijnt opnieuw voor de keizer. het is duidelijk dat hij een besluit genomen heeft....

Gij ALLERDOORLUCHTIGSTE en GROOTMOGENDE KEIZER, gij zeer illustere vorsten en gij zeer hoogmogende en hoogmogende edelen, na de mij gisteravond gegeven bedenktijd verschijn ik gehoorzaam voor u

En nu ik ook op het tweede punt antwoord moet geven verzoek ik U we Keizerlijke Majesteit zeer onderdanig om wel te overwegen dat mijn geschriften niet allemaal gelijksoortig zijn, immers, er zijn er ettelijke waarin ik het goede van geloof en zeden heel evangelisch en eenvoudig heb behandeld. Zodat ook mijn tegenstanders ze als nuttig en onschuldig erkennen en alleszins waardig om door christenen te worden gelezen... Stel nu dat ik begon met die boeken te herroepen, wat

deed ik dan anders dan moederziel alleen onder alle mensen die waarheid verdoemen die juist door vriend en vijand wordt beleden... ?

Het andere soort boeken van mij richt zich tegen het pausdom en tegen pauselijke

voornemens en daden alsook tegen wie met hun door en door perverse leerstellingen en voorbeelden de christelijke wereld tot ellende van geest en lichaam hebben verwoest en verdorven. Dit nu kan geen mens loochenen of verhelen, daar de ervaringen van alle mensen en de klachten van menigeen dit getuigenis bevestigen...

Stel dat ik deze boeken ook zou herroepen, dan zou ik niet anders doen dan deze dwingelandij versterken en

voor een zo grote onchristelijke dreiging niet alleen de ramen, maar ook de deuren openzetten, zodat dit vrijer en verder zou kunnen woeden en nog meer schade zou toebrengen dan het totnogtoe... Mijn goede God, wat zou ik dan voor uithangbord zijn van schande, kwaad en dwingelandij. De derde soort behelst boeken die ik heb geschreven tegen ettelijke privé-personen met name tegen hen die de Roomse tirannie

verkiezen te beschermen en de door mij onderwezen godsdienst te verdelgen. Ik erken dat ik tegen deze lieden feller tekeer ben gegaan dan het de christelijke aard en stand betaamt... Ook deze boeken kan ik echter niet herroepen en wel omdat uit herroeping weer dezelfde tegenspraak zou volgen dat hun tirannieke, wrede en barbaarse heerschappij dan zou kunnen blijven heersen en regeren met mijn goedvinden.

Maar juist omdat ik een mens ben en niet God, kan ik mijn geschriften door geen andere daad rechtvaardigen dan die waarmee mijn Heer Jezus Christus zijn eigen leer heeft gerechtvaardigd. Immers, toen hij voor Annas naar zijn leer gevraagd werd en door een dienaar op zijn wang werd geslagen, zei hij: *'Heb ik kwaad gezegd? Bewijs dan dat het kwaad is.'*...

Daarom vraag ik u ook bij de barmhartigheid Gods dat Uwe Keizerlijke Majesteit of alle anderen onder de hoogsten of geringsten hun mening naar voren brengen en mijn fouten aantonen met woorden uit de boeken van het Evangelie of van de Profeten. Als men mij ze aanwijst zal ik ten zeerste bereid en gewillig zijn om alle dwalingen te herroepen en als allereerste mijn boeken in het vuur werpen. Uit dit alles moge geloof ik duidelijk blijken dat ik voldoende heb nagedacht, gewikt en gewogen over de gevaren, de tweespalt, de beroering en de verontwaardiging die door mijn leer in de wereld zijn gekomen, iets wat

mij gisteren nog met ernst en klem onder ogen is gebracht... Het is ook beslist goed om te bedenken dat wij er zorg voor dienen te dragen dat het bewind van deze zeer vrome jongeling keizer Karel (in wie we naast God onze hoogste verwachtingen mogen stellen) niet ongelukzalig begint.

Ik zeg dit niet, omdat ik meen dat zo hoge heren mijn raad of vermaning zouden behoeven, maar omdat ik mijn eigen geboorteland mijn diensten niet mag en niet wil onthouden. En hiermee beveel ik mij onderdanig aan Uwe Keizerlijke Majesteit en Genade aan en vraag u deemoedig niet te gedogen dat ik door uit afgunst geboren wanbegrip in ongenade word gestort...

Nu Uwe Keizerlijke Majesteit en Uwe Hoogheden een eenvoudig antwoord wensen, geef ik een antwoord zonder talmen of omhaal, en wel zo: Alleen getuigenissen van de Heilige Schrift of overtuigende bewijzen kunnen mij in het ongelijk stellen. Noch de paus, noch de concilies alleen kunnen dat, omdat het zonneklaar is dat zij zich reeds herhaaldelijk vergist hebben en zichzelf hebben tegengesproken. Daarom zeg ik: Ik kan alleen overtuigd worden door de Heilige Schriften die ik heb aangehaald. En aangezien mijn geweten gevangen is in Gods woord, kan ik en wil ik niets herroepen, omdat het bezwaarlijk, onheilzaam en gevaarlijk is om tegen het geweten in te handelen. God helpe mij. Amen.

P.S.: De uitdrukking 'Hier sta ik, ik kan niet anders' is waarschijnlijk niet authentiek, maar geeft wel precies Luthers houding weer. Het gevolg laat zich raden: Op 26 mei 1521 doet de keizer Luther in de rijksban. Luthers keurvorst Frederik had Luther echter reeds in schijn laten ontvoeren en naar de Wartburg in Eisenach laten brengen. Daar leefde hij bijna een jaar lang als jonker Jörg en vertaalde hij het Nieuwe Testament in het Duits.

REFORMATIE-PROTESTANTISME

DE KERK IS HET LICHAAM VAN CHRISTUS. Alle christenen richten zich naar Hem. Toch hebben een aantal discussiepunten tot verdeeldheid geleid. De opkomst van de boekdrukkunst rond 1450 maakte het mogelijk dat de bijbel, die toen voor het eerst in de eigen landstaal verscheen, op ruime schaal werd verspreid. Dit leidde tot protest tegen de bijgelovige praktijken van leken en tot de oproep de bijbel als geloofsbron centraal te stellen. Ook het protest tegen wantoestanden in de westerse Kerk en de roep naar hervorming klonken steeds luider. In de 16de eeuw leidde dit tot een breuk tussen de rooms-katholieke Kerk en de hervormingsbewegingen waaruit de protestantse kerken zich ontwikkelden. De rooms-katholieke Kerk benadrukt het gezag van de paus (zie pag. 137), de sacramenten (zie pag. 142-143 en pag. 150-151) en het belang van de bijbel en de traditie. De protestantse kerken benadrukken de rechtstreekse relatie tussen elke persoon en Christus zonder de bemiddeling van een priester of een paus en de bijbel als basis voor prediking, onderricht en redding. De oecumene streeft naar verzoening en eenheid in de Kerk van Christus.

De bijbel in de landstaal

Door de boekdrukkunst was het mogelijk om de bijbel op grote schaal te verspreiden. Daarenboven werd de bijbel vertaald in de eigen landstaal. Hier ziet men de voorpagina van de Great Bible, de Engelstalige bijbel waarvoor koning Hendrik VIII de opdracht had gegeven en waarvan het gebruik in de parochies in 1539 werd toegelaten. In Europa werd de bijbelstudie bevorderd door het Griekse Nieuwe Testament (1516) van Erasmus en door de Polyglot (1522) van Ximenes.

TWEE VERSCHILLENDE PREEKSTIJLEN

Deze Duitse houtsnede vergelijkt de katholieke prediking met de protestantse. Op het einde van de 15de eeuw werd in Duitsland de bijbel voor het eerst gedrukt en op grotere schaal verspreid. Deze technische vooruitgang maakte de verspreiding van de bijbel in de eigen landstaal mogelijk wat zeker de 16de-eeuwse Reformatie mee mogelijk heeft gemaakt.

EEN PROTESTANTSE PREDIKANT

De protestantse prediking baseerde zich op de bijbel. Zowel de predikant als de gelovigen volgden in hun bijbelboek de tekst die werd voorgelezen. Ook de vrouwen volgden de tekst, zij waren bijgevolg ook meer betrokken bij wat er gebeurde. De sermoenen konden heel lang duren.

EENVOUD EN SOBERHEID

De protestantse predikanten dragen een eenvoudige zwarte toga. De kansels worden niet versierd. Er is geen enkele versiering die de gelovigen zou kunnen afleiden van het Woord van God.

KINDEREN KRIJGEN ONDERWIJS

Alle christenen beseften het belang van onderwijs voor kinderen. In de protestantse traditie bood de lagere school en later de middelbare school een zeer goede gelegenheid om kinderen bijbelonderricht te geven.

EEN KATHOLIEKE PREEK

Vóór de Hervorming werd in de westerse Kerk slechts op bepaalde dagen gepreekt. De preken waren vooral moralistisch van aard en konden handelen over verschillende onderwerpen. Ze stonden dan ook vaak ver van de bijbeltekst. Deze priester heeft geen bijbel bij zich. Niet de preek (de woorddienst) vormde het hoogtepunt van de viering, maar wel het eucharistisch tafelgebed (de tafeldienst).

RIJKE VERSIERING

De preekstoel en de gewaden van de katholieke priester zijn rijk versierd. Ook het kerkgebouw zelf was rijk versierd. Op de glasramen stonden bijvoorbeeld tafereel uit de bijbel afgebeeld. De gelovigen volgden niet noodzakelijk de dienst, want ze bidden de rozenkrans.

ONDERWIJS

De katholieken hielden zich bezig met het onderwijs vooral in deze landen waar ze vervolgd werden. Scholen voor Engelse vrouwen en mannen werden op 'veilige plaatsen' opgericht op het vasteland, bijvoorbeeld in Douai in Frankrijk. Katholieke studenten werden niet toegelaten tot de protestantse universiteiten in Engeland.

“Want baat het een mens heel de wereld te winnen maar zichzelf schade toe te brengen?”

MARCUS 8,36, EEN VERS DAT IGNATIUS VAAK GEBRUIKTE

Vervolg

Zowel protestanten als katholieken werden wegens hun geloof vervolgd en gedood (soms stierven ze op de brandstapel, zoals op deze afbeelding). De overeenkomst cuius regio, eius religio (men neemt het geloof aan van de persoon in wiens gebied men leeft) bij de Vrede van Augsburg bield in dat elke inwoner van een staat of elk gebied het geloof van zijn heerser moest overnemen. Op basis hiervan werd de katholieke Maria I van Engeland (1516-1558) door de protestanten vervolgd en haar protestantse zuster Elisabeth I (1533-1603) door de katholieken.

“Dan zullen ze jullie prijsgeven aan onderdrukking en jullie vermoorden, en je zult gebaat zijn bij alle volkeren vanwege mijn naam. Dan zullen velen ten val gebracht worden, elkaar uitleveren en baten.”

MATTEÛS 24,9-11

VERDEELDHEID

Een blinde man wijst naar de beide groepen in de Kerk, die in de 16de eeuw zo verdeeld was. Pogingen om de eenheid in de Kerk te herstellen, worden de 'oecumenische beweging' genoemd. Ondanks de zeer goede verstandhouding en het wederzijdse begrip, is nog geen enkele belangrijke scheiding definitief opgelost.

De vaders van de Reformatie

De bezielders van de protestantse Reformatie steken de kaars van het evangelie aan. De anderen slagen er niet in om deze uit te blazen. Wiclif en Hus pleitten reeds vóór de 16de eeuw voor diepgaande hervormingen in de westerse Kerk. Uit de afbeelding blijkt dat de hervormers bet onderling oneens waren over verschillende zaken. Maar allen waren bet eens over bet centraal stellen van de bijbel als geloofsbron. Luther en Calvijn hadden een zeer grote invloed, terwijl de invloed van Knox en Zwingli zich vooral beperkte tot hun eigen gebied. Een belangrijke uitdaging voor de protestanten was hoe ze de eenheid konden bewaren tegenover de vele individuele overtuigingen.

Info 3 : Tekening *Wet en Gratie* van Lucas Cranach de Oude

Een houtsnede van Lucas Cranach (1472-1553) uit 1529 toont het geloof in 'de wet' en geloof in 'de genade' en het verschil daartussen naar de ideeën van Luther. Op de linker helft van de prent wordt de katholieke wet gesymboliseerd door een Christus in de hemel die het laatste oordeel velt, aanbeden door een non en een monnik. De joodse wet is weergegeven door de tien geboden van Mozes, meegevoerd door een groepje joden, van wie de meest linkse getooid is

met de in de zestiende eeuw in Duitsland verplichte jodenhoed met ring. Wie volgens een van deze wetten leeft, zal branden. De boom in het midden van de prent is aan de zijde van de wet dor, maar draagt blad aan de zijde van de genade. Wie gelooft in Christus als verlosser en bringer van de goddelijke genade, kan geen onheil meer overkomen. Op de achtergrond zijn scènes uit het Oude Testament afgebeeld die eveneens verwijzen naar de kracht van geloof alleen. Ongetwijfeld is Cranachs allegorie in hoge mate geïnspireerd op het gedachtegoed van Luther met wie hij goed bevriend was. (Brits Museum, Londen)

Oude nieuwe media

LUTHER WAS MULTIMEDIAGEEK

De 'Arabische Lente', het klinkt zo pastoraal. Veel jongeren houden het bij 'de Facebookrevolutie'. Maar Facebook en Twitter waren heus niet de eerste sociale netwerken die de wereld veranderden. 'Liken', 'sharen', protestliederen 'uploaden', 500 jaar geleden deed Maarten Luther het al.

Bijna vijf eeuwen geleden legden Maarten Luther en zijn bondgenoten de fundamenteën voor de Reformatie. Hun grote wapen: de *nieuwe media*. Wat bij gebrek aan breedbandinternet betekende: pamfletten, ballades en houtsneden. Die boodschappen lieten ze circuleren in verschillende 'sociale netwerken'. Net zoals de Arabische revolutionairen in 2011 begreep Luther al heel snel de dynamiek van die nieuwe media, en hoe ze hem konden helpen om zijn boodschap te verspreiden.

Als startpunt van de Reformatie wordt vaak naar 31 oktober 1517 verwezen. Op die dag spijkt Luther zijn bekende 95 *stellingen* aan de deur van de kerk in Wittenberg – in die dagen een gebruikelijke manier om een publiek debat op gang te brengen. In zijn stellingen trekt Luther van leer tegen Johann Tetzel, een dominicanerbroeder die aflaten verkoopt om de heropbouw te financieren van de Sint-Pietersbasiliek in Rome, een project van paus Leo X. Volgens Luther was dat schaamteloze oplichting van de gelovigen, en een duidelijk bewijs dat grondige hervormingen noodzakelijk waren.

Hoewel ze in het Latijn geschreven zijn, slaan de 95 *stellingen* in als een bom. Eerst alleen bij academici in Wittenberg en naburige steden, maar al snel ook in de rest van het land. Al in december 1517 duiken ze op in pamfletten en vlugschriften in Leipzig, Nürnberg en

Bazel. De Duitse vertaling, die door veel meer mensen gelezen kan worden dan de Latijnse versie, volgt snel en verspreidt zich als een lopend vuurtje door alle Duitssprekende landen. Zo'n pamflet heeft namelijk een geweldig voordeel: het kost maar een dag, misschien twee, om het te drukken, terwijl een boek weken in beslag neemt.

Kopieën van de eerste edities van het pamflet verspreiden zich eerst in de stad waar ze gedrukt worden. Ze worden er verkocht door boekenhandelaars en straatventers. Rondreizende handelaars en predikers zorgen voor de verspreiding naar andere steden. En als er genoeg interesse is, beginnen lokale drukkers daar eigen versies te maken, om een graantje te kunnen meepikken van de hype. Op die manier kan een gerenommeerd pamflet zich zo razendsnel verspreiden, zonder dat de auteur er ook maar een vinger naar hoeft uit te steken.

Re-tweets

Het systeem waarvan Luther zo handig gebruik maakt, verschilt in wezen niet zo veel van de blogs, sociale netwerken en internetfora zoals we die vandaag kennen. Het is een gedecentraliseerd systeem waar de deelnemers zelf de distributie van de boodschap doen, door ze te delen en aan te raden aan anderen.

Re-tweets en *likes* bestaan nog niet in Luthers tijd. De populariteit van een bepaalde boodschap

wordt dan ook vooral bepaald door het aantal keren dat een pamflet wordt herdrukt. Het eerste vlugschrift dat Luther direct in het Duits schrijft, *Sermoen over Aflaten en Genade*, wordt alleen al in 1518 veertien keer herdrukt, telkens in oplages van minstens 1000 stuks. Tussen 1520 en 1526 worden 6000 verschillende pamfletten gepubliceerd in de Duitstalige landen. Zowat 1700 daarvan zijn edities van een paar dozijn werken van Luther. Of nog: in de eerste tien jaar van de Reformatie worden in totaal zo'n 6 à 7 miljoen pamfletten gedrukt. Meer dan een kwart daarvan zijn van de hand van Luther.

Flame wars

Luther mag dan wel de populairste pamfletschrijver zijn, hij is zeker niet de enige. Ook zijn tegenstanders beginnen al snel gebruik te maken van pamfletten. En net zoals nu ontstaan daarbij soms echte *flame wars*, hevige scheldpartijen heen en weer. Johann Tetzel, die door Luther op de korrel was genomen in zijn 95 *stellingen*, slaat bijvoorbeeld al snel terug met een eigen reeks theses. De Italiaanse theoloog Sylvester Mazzolini, ook een dominicaan, verdedigt de paus dan weer in zijn *Dialoog tegen de Verwaande Theses van Maarten Luther*. Hij noemt Luther 'een lepralijder met een brein van messing en een ijzeren neus'. Nauwelijks twee dagen later al volgt een antwoord van Luther: 'Ik heb spijt dat ik Tetzel veracht. Zo belachelijk als hij was, hij was acuter dan jij. Jij citeert geen enkel schriftuur. Jij geeft geen enkele reden.'

Heel wat pamfletten roepen ook op om met anderen te discussiëren over de *inhoud* (geef toe, een zeldzaamheid op Facebook), en om ze voor te lezen aan analfabeten. Ze worden door mensen thuis druk besproken met vrienden en familieleden. Ze worden voorgelezen in bakkerijen en herbergen. Soms verklaren complete gildes van wevers of leerbewerkers zich solidair met Luther, wat erop wijst dat zijn ideeën ook via de werkvloer en de ateliers verspreid raken. Het aantal deelnemers aan de discussie

Luther zou de auteur zijn van het liedje 'We Verdrijven De Paus', een parodie op het populaire volkslied 'We Verdrijven De Winter'.

sie en hun achtergrond gaat bijzonder breed. De Engelse koning Henry VIII schaart zich in een traktaat achter de paus en verkrijgt zo de titel van Verdediger van het Geloof. Hans Sachs, een schoenmaker uit Nürnberg, schrijft dan weer een reeks populaire liedjes die partij trekken voor de Reformanten.

Multimedia

Het waren inderdaad niet alleen woorden die in de strijd worden gegooid, ook van beelden en muziek wordt gretig gebruik gemaakt. 'Nieuwsballades' geven een poëtische en vaak overdreven beschrijving van een gebeurtenis, die op een populair deuntje wordt gezet dat makkelijk te leren en door te geven is. *We Zingen Een Nieuw Lied* is de eerste nieuwsballade uit het Lutherkamp, en vertelt het verhaal van twee monniken die in 1523 in Brussel worden geëxecuteerd nadat ze weigerden om Luther af te vallen. Luther zelf zou dan weer de auteur geweest zijn van het liedje *We Verdrijven De Paus*, een parodie op het populaire volkslied *We Verdrijven De Winter*.

En foto's? Nee, geen jpeg's natuurlijk, maar wel houtsneden. De beste daarvan worden gemaakt door Luthers vriend Lucas Cranach, maar andere zijn vaak opmerkelijk grof. *De Oorsprong van de Monniken* laat bijvoorbeeld drie duivels zien die als ontlasting monniken produceren.

Viraal

De vloedgolf aan pamfletten, nieuwsballades en houtsneden die door Luther en de zijnen de wereld in worden gestuurd, missen zijn effect niet. Zijn vijanden vergelijken de verspreiding van zijn ideeën met een besmettelijke ziekte. In een pauselijke bul uit 1520, waarin gedreigd wordt om Luther te excommuniceren, staat dat het de bedoeling is 'om de voortgang van deze plaag en kanker af te snijden, zodat deze zich niet verder kan verspreiden'. Luther is viraal gegaan.

Het antwoord uit het pauselijke kamp is zwak. Een zestigtal clerici nemen in pamfletten de verdedi-

**STOUTE
PRENTJES**
*Luther 'postte'
meer dan
pamfletten
alleen. Ook
liedjes en
prenten deden
de ronde.*

Deutung des Münchkalbs zu Freiberg / Doctoris Martini Luthers.

IMAGE GLOBE

ging van Rome op, maar ze zijn geschreven in academisch en hermetisch Latijn. Flauw spul in vergelijking met de schotschriften van Luther. Ook de censuur haalt weinig uit. In Leipzig mogen de drukkers geen materiaal van Luther meer drukken, maar pamfletten die in andere steden gemaakt zijn, worden er nog altijd massaal verspreid.

Desondanks blijft het, zeker in de eerste jaren van de Reformatie, gevaarlijk om je tot de ideeën van Luther te bekennen. De paus laat geïsoleerde gevallen van oppositie de kop indrukken, hopen dat zijn tegenstanders elkaar niet zouden steunen. Hij vergist zich: door de woekerende pamfletten gaan

de reformanten beseffen dat er heel wat gelijkgestemde zielen zijn.

Tijdens de Arabische Lente gebeurde net hetzelfde. Dat de gehate dictaturen in Egypte en Tunesië zo lang standhielden, kon alleen gebeuren omdat de gewone Egyptenaar en Tunesiër niet precies wist wat andere burgers van de toestand in hun land vonden. Facebook en Twitter werden de hedendaagse versie van een pamflet op een kerkdeur. De boodschap was dezelfde: *ik ben ontevreden, en ik denk dat ik niet de enige ben*. Een paar duizend 'likes' later ziet de wereld er anders uit.

© THE ECONOMIST
VERTALING EN BEWERKING:
FREDERIC PETITJEAN

Info 5: DE REFORMATIE IS JONG EN SPRINGLEVEND

bron: Visie, EO uitgave, ingekort

"We kunnen veel leren van de Reformatie. Ik ben ervan overtuigd dat de kernvragen van vandaag dezelfde zijn als die in de 16e eeuw."

De kerkhistoricus Herman Selderhuis zegt: "De Reformatie sloeg zo aan omdat het **woelige tijden** waren. Er was **onvrede over de kerk, over het politieke systeem** en er was **veel sociaal onrecht**. Als je kijkt naar de situatie van vandaag, vind je veel overeenkomsten: we leven in politieke verwarring,

er is zorg om de toekomst van de aarde en de verhouding tussen arm en rijk is helemaal krom."

"De Reformatie was toen vooral een zaak van jonge mensen, die smachtten naar duidelijkheid, naar vernieuwing en verfrissing."

"Wat de 21e eeuw van de 16e eeuw kan leren, is een **goede kijk op jongeren**. Je ziet dat zij in deze tijd veel vaker object dan subject zijn. Ze worden gezien als doelgroep, niet als individuen. Jongeren zijn mensen aan wie je een gsm kunt verkopen. De Reformatie zag hen wél als unieke personen, die zelfstandig christen kunnen zijn. Verder was het een **gejaagde tijd**. Van de kerk moest je goed je best doen, altijd maar weer je inspannen, presteren om zoveel mogelijk kans op eeuwig leven te maken. Tegenwoordig moeten jongeren ook weer zo ontzettend veel.

De Reformatie leert: ontspan je! Behoud is een geschenk. Het belangrijkste krijg je: genade. En als je dat weet, heb je de handen vrij om er voor God en je naaste te zijn.

Als we leren luisteren naar de Reformatie, kunnen jongeren zich weer ontspannen."

Heet hangijzer

De Reformatie is helemaal actueel. Hij somt thema's op waarover de oude hervormers zinnige zaken te zeggen hebben. **Het milieu** was bijvoorbeeld al actueel: "Calvijn zei: 'Als wij de aarde vervuilen, neemt de aarde wraak.' Niet God dus, maar de aarde. Dat zei hij in de 16e eeuw! Dat is niet GroenLinks, maar gereformeerd dus."

Of twijfel: "Het is zo jammer dat veel mensen denken dat de reformatoren nooit twijfelden. Luther twijfelde in zijn leven vaak of hij een kind van God was. Calvijn twijfelde ook, al is dat iets minder bekend. Hij vroeg zich soms af of God het wel goed doet in het besturen van de wereld. Hoe zit het met het lijden? Waar is God op moeilijke momenten?"

Ook **de islam** speelde destijds een rol: "Dat was een heel belangrijk thema, met de opkomst van het Turkse rijk. Men stelde zich de vraag: 'Is Allah dezelfde als God?' "

Variatie

"Ook de evangelische stromingen starten bij de Reformatie. Met de protestanten kwamen de dopersen buiten de Katholieke Kerk terecht. Zij zeiden: 'Wat die reformatoren doen is prima, maar ze zetten maar één stap. Ze moeten nóg een stap zetten.' Zij dachten anders over spannende thema's als kinderdoop en volwassendoop en de manier waarop je de kerk organiseert. Daar werd volop over gesproken.

Reformatorische christenen mogen beseffen dat veel onderwerpen waar evangelischen en baptisten vandaag mee 'scoren', vroeger gewoon deel van de Reformatie waren. Denk aan eigentijdse muziek in de kerk of veel aandacht voor jongeren. We kunnen samen terugkijken en ons richten op wat ons bindt. Net als in de 16e eeuw was er een enorme variatie, maar de reformatoren streefden naar eenheid."

Selderhuis: "Veel mensen denken dat de manier waarop wij onze kerk organiseren reformatorisch is en dat het dus niet anders kan of mag. Maar laten we niet vergeten dat **de reformatoren geen blauwdruk voor een kerk gaven**. Het was helemaal niet hun doel om een nieuwe traditie te stichten. Ze organiseerden de kerk zoals het op dat moment het best paste, juist los van tradities. Dat is het idee achter de Reformatie: zorg dat de kerk een antwoord op déze tijd heeft. Je moet de programma's voor gemeenteopbouw uit die tijd eens lezen. Die zitten vol frisse ideeën; daar zouden we er nu best wat van kunnen gebruiken."

Info 6: William Tyndale

William Tyndale is geboren in het graafschap Gloucestershire op de grens van Engeland en Wales. Hij brengt er een zorgeloze jeugd door. Algauw blijkt hij een grote aanleg te hebben voor talen. Hij raakt in de ban van John Wycliffe en is er getuige van hoe vele van zijn aanhangers als gevolg van een statuut van Hendrik IV op de brandstapel sterven. Alhoewel het met de kerk in het graafschap steeds meer bergafwaarts gaat is niet iedere geestelijke corrupt. Gelukkig voor William wordt hij opgeleid door priesters die het geloof ernstig nemen.

Nadat hij het diploma 'Magister Artium' behaald heeft, spreekt hij het verlangen uit om priester te worden. Hij keert terug naar Oxford om er theologie te studeren. Hij wordt er priester gewijd en blijft er colleges Bijbelstudie volgen. Toch vindt hij dat zijn studies niet volledig beantwoorden aan zijn verwachtingen. Hij hoort van de stellingen van Luther. Wanneer de grond onder zijn voeten in Oxford te warm wordt, gaat hij naar Cambridge maar ook hier kan hij niet blijven. Tijdens een maaltijd beschuldigd hij de geestelijkheid een leven te leiden dat totaal in tegenspraak is met de Heilige Schrift. Hierdoor wordt hij beschuldigd van lasterlijke uitspraken en ketterij. Bij hem rijpt het plan om de Bijbel te vertalen in het Engels. Om dit plan te kunnen verwezenlijken zal hij eerst naar Londen verhuizen, later naar Wittenberg en Antwerpen. Tenslotte wordt hij gevangen genomen en naar Vilvoorde gebracht waar hij de marteldood zal sterven. Niettemin zal zijn naam verbonden blijven met de vertaling van de Bijbel in het Engels.

Mogelijkheden om het leven van Tyndale te bespreken:

- Fragmenten bekijken van de DVD *God's Outlaw* over het leven van William Tyndale.
- Bezoekje aan het Tyndale museum in het Tuchthuiscomplex, Rondeweg 3, 1800 Vilvoorde, 02/2513945.
- Op een kaart de reizen van William Tyndale doorheen Europa aanduiden.
- De overeenkomsten en verschillen tussen Tyndale en Luther bespreken (zie eventueel het lespakket genoemd onder 4.)